

En annorlunda läsning av Nationernas välstånd

Adam Smith skrev i och med *Nationernas välstånd* den moderna ekonomins bibel, och hans revolutionerande tankar förändrade världen. I boken lovprisar han laissez faire-kapitalismen och Nattväktarstaten. Han ser den osynliga handen som lösningen på alla dåligheter! Eller... vad står det i den, egentligen?

"Our merchants and master-manufacturers complain much of the bad effects of high wages in raising the price, and thereby lessening the sale of their goods both at home and abroad. They say nothing concerning the bad effects of high profits. They are silent with regard to the pernicious effects of their own gains. They complain only of those of other people."

Adam Smith,
Wealth of Nations, Bok 1, kp 9

Adam Smith: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Nationernas välstånd).

Boken är fritt tillgänglig på Internet, se till exempel www.econlib.org/LIBRARY/Smith/smWN.html.

Boken är en tegelsten på över 1000 sidor, vilket kanske förklarar varför den är mera "citerad" än läst. I den finns många synpunkter som har fått varaktig betydelse för dagens ekonomi. Smith argumenterar i boken mot den framhärskande merkantila tanken att välstånd skapas genom protektionism. Detta var på tiden den förhärskande ekonomiska teorin, som ledde till att alla europeiska länder skyddade sina inhemska producenter genom tullåtgärder.

Marknaden säkrar välståndet

Smith ansåg i stället att fri handel var nyckeln till rikedom. Ökad frihandel leder till en ökad specialisering av arbetskraften, som i sin tur leder till ökat välstånd. Enligt Smith är specialiseringen av arbetskraften nyckeln till främjandet av produktiviteten och därmed rikedom i samhället. Specialiseringen går ut på att arbetsrutinerna delas upp i små specialiserade operationer, helt i enlighet med taylorismen på början av 1900-talet. Härigenom är det möjligt att producera ett långt större antal enheter på samma

tid. För att ytterligare främja denna produktivitetstillväxt är det nödvändigt med en liberalisering av marknaden för att kunna sälja sina produkter på så många ställen som möjligt. Därför var protektionism av ondo för nationernas välstånd i det långa loppet.

Här kommer ett annat centralt begrepp in i bilden. Enligt Smith ser den osynliga handen till att en individ som handlar till sin egen fördel, indirekt handlar till nytta för samhället. Även om begreppet explicit bara används en enda gång i *Nationernas välstånd* är det en grundförutsättning i verket att individers egoistiska handlingar leder till resultat som är positiva för kollektivet.

"Every individual... intends only his own gain, and he is in this, as in many other cases, led by an invisible hand to promote an end which was no part of his original intention. By pursuing his own interest, he frequently promotes that of society more effectively than when he really intends to promote it." (Bok 4, kp 2).

Om en individ genom marknaden söker fördelar för sig själv, leder detta i sin tur till gunstiga effekter för samhället. Detta innebär att statens roll bör minimeras, eftersom marknadens självreglering genom den osynliga handen är effektivare som fördelningsmekanism.

En annan tolkning?

Allt detta innebär att Smith var den förespråkare för storkapitalet han idag beskrivs som. Statens roll ska minimeras och marknaden ta över, detta säkrar samhällets bästa. Men denna syn bör nyanseras. Även om det följande inte innebär en omfattande nytolkning av Smith är det värt att lyfta fram de delar som ger ett annat perspektiv på vad Smith egentligen ville med sitt verk.

Det är här väsentligt att skilja mellan det egenintresse, som Smith ser bakom den osynliga handen, och enkel girighet, som han absolut inte ser som en positiv

drivkraft i samhället. Det väsentliga för Smith är att främja det gemensamma bästa, och hans bok innehåller ett recept på hur man enklast förvekligar ett samhälle som fungerar till allas nytta.

Adam Smith var inte alls blind för marknadens svagheter och potentiella negativa effekter. Flera avsnitt i *Nationernas välstånd* kan tolkas som ett försvar för statligt ingripande. Han är till exempel inte blind för det fenomen som i dag kallas "marknadsmislyckanden", när marknaden inte effektivt fördelar samhällets resurser. Smith vänder sig emot koncentration av kapital och kartellbildningar, och är ingen vän av monopol – varken statliga eller privata. Hans ideal var inte stora multinationella företag, utan små företag eftersom detta medför större konkurrens. Han var negativt inställd till storföretag och till staten; monopolistiska tillstånd är problematiska oavsett om de är privata eller offentliga.

"The interest of the dealers, however, in any particular branch of trade or manufactures, is always in some respects different from, and even opposite to, that of the public." (Bok 1, kp. 11).

Förespråkade allmän utbildning

Smith förespråkade en marknad som fungerar för samhällets bästa, inte marknaden till varje pris. Statliga ingrepp kan vara nödvändiga för att säkra denna funktion.

Överlag framstår Smith som mera positivt inställd till den fattiga arbetarklassen och hantverkarklassen än den privilegierade överklassen.

"No society can surely be flourishing and happy, of which the far greater part of the members are poor and miserable." (Bok 1, kp. 8).

Han förespråkade också allmän utbildning. Smith insåg att specialiseringen av arbetskraften kunde leda

ADAM SMITH (1723-1790)

Föddes i Kirkcaldy på Skottlands östkust. Professor i moralfilosofi vid Glasgow University. Från 1763 var han privatlärare för hertigen av Buccleuch, reste under denna tid i Europa och träffade ledande intellektuella. *Nationernas välstånd* utkom 1776, och skrevs medan Smith bodde i Kirkcaldy. Bland andra finländske Anders Chydenius har publicerat liknande idéer, och många har ifrågasatt Smiths originalitet. Ändå är arvet efter Smith betydande. Efter att boken utkommit blev Smith kommissionär vid tullverket i Edinburgh.

till en understimulerad arbetsstyrka, och hävdade därför att staten hade en plikt till att se till att alla fick utbildning. Detta kunde motverka specialiseringens negativa effekter.

"The education of the common people requires, perhaps, in a civilized and commercial society, the attention of the public more than that of people of some rank and fortune." (Bok 1, kp. 1).

Han sympatiserar med den hårt arbetande individen, men inte med dem som uppnår allt genom arv. Som sådan var Adam Smith en för tiden radikal förespråkare för meritokrati. Inte heller var han helt avvisande till skatter, även om det ganska säkert inte handlade om skatter på den nivån vi idag känner.

"The subjects of every state ought to contribute toward the support of the government, as nearly as possible, in proportion to their respective abilities; that is, in proportion to the revenue which they respectively enjoy under the protection of the state." (Bok 5, kp. 2)

Allt detta innebär att det också i *Nationernas välstånd* finns avsnitt som understöder statliga ingrepp och offentliga tjänster. Adam Smith var inte den enkelspåriga förespråkare för marknadsekonomi och laissez faire-kapitalism som både anhängare och motståndare har gjort honom till. Individuell frihet, ja, men med friheten följer också ett ansvar gentemot samhället och medmänniskorna. Smith framstår klart som liberal, men inte utan en blick för marknadens dåliga sidor. Frågan är om dagens marknadsekonomi skulle behaga honom?



Henrik Serup Christensen är doktorand i statskunskap vid Åbo Akademi hchrste@abo.fi

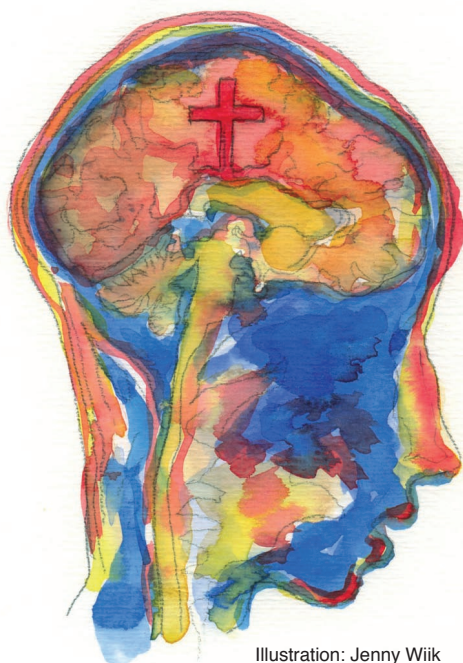


Illustration: Jenny Wiik

Nykänens aforismer

Religionen gjorde oss till blinda, viljelösa och ansvarlösa slavar under auktoriteter, har det sagts. Sedan kom befrielsen i form av upplysning och vetenskap. Och nu då, hur är det nu? I dag påstår vetenskapsmän att vi styrs av gener och av evolutionära och cerebrala processer. De säger att fri vilja är en illusion. Det finns inte ens ett "jag" – och givetvis inget ansvar. Nu framställs fri vilja och ansvar plötsligt som RELIGIÖSA MYTER. Kanske vetenskapens tidiga självförståelse berodde på att upplysningstidens ansvarsbetonande fria andar ännu var alltför "indoktrinerade" av svepande religiösa myter för att inse vartåt den exakta vetenskapen var på väg? Den moderna vetenskapsmannen har en mycket mer vetenskaplig hållning; han är en ansvarslös, ofri, opersonlig, småskuren och för allt tänkande oemottaglig kamrerstyp. Han är styrd av trender, förlåt; evolutionen, och han har i "kampen för överlevnad" alltid haft ett visst övertag över den av fritt tänkande präglade vetenskaparen men aldrig har övertagat varit så stort som i dag. Vi lever ju i vetenskapens tidsålder...

Hannes Nykänen